

DIGITALIZUJ.ME

.Me

Lažne vijesti

sve što te oduvijek zanimalo o
ovom fenomenu

Lažne vijesti

sve što te oduvijek zanimalo o ovom fenomenu

Prije nego počnemo, šta misliš da se za početak malo zagrijemo? Ne, nismo mislili da obuvaš patike, a ni da širiš prostirku za jogu. Za ovo zagrijavanje biće dovoljno da nam kažeš misliš li da je naredna tvrdnja istinita ili lažna:

Tačnim vijestima je potrebno oko 6 puta više vremena da ostvare doseg od 1.500 ljudi na Twitter-u, u poređenju sa lažnim vijestima.

Ako si neodlučna osoba, sigurno pribjegavaš nekim metodama koje ti pomažu da procjeniš tačnost informacija. Od toga da se kuneš u svoju nepogrešivu intuiciju do gledanja u pasulj ili kristalnu kuglu, sve je legitimno, ali je isto tako i upitno koliko će ti biti od koristi kada su lažne vijesti u pitanju.

Da ne dužimo više, ova tvrdnja je [istinita](#), ali postoji toliko onih koje to nisu. Možda ti ovo i nije neka novost, pogotovo ako se tokom tvog odrastanja barem jedno dnevno pomenuo termin žuta štampa (dobro, i da ga onda slikovito i bukvalno zamišlaš, a zatim i pogledom tražiš na kioscima), ali je veoma važno da istražiš svu moguću dubinu i širinu lažnih vijesti iz prostog razloga što su tehnike kreiranja ovih vijesti toliko napredovale od 2016. godine, kada su lažne vijesti popularizovane, do te mjere da sada sami možemo kreirati video koji će toliko vjerno prikazati našu omiljenu javnu ličnost koja izgovara šta god mi poželimo.

Ako pomisliš da smo sada ipak pretjerali i kako je takvo nešto nemoguće bez ogromnog znanja, iskustva, vještine, opreme, alata i vremena, a ako ti je nedostatak ovog posljednjeg razlog zbog kojeg bi istraživanje ovog fenomena bilo ostavljeno za neki drugi put, onda nastavi da čitaš i pronalaziš odgovore na sva ta pitanja koja ti se, sigurni smo, motaju po glavi kada je riječ o lažnim vijestima.

Sadržaj

1. Šta su to lažne vijesti?	5
1.1. Satira ili parodija.....	6
1.2. Lažna povezanost	7
1.3. Zavaravajući sadržaj	7
1.4. Lažni kontekst	8
1.5. Prevarantski sadržaj	8
1.6. Manipulisani sadržaj.....	9
1.7. Izmišljeni sadržaj	9
2. Kako odvojiti lažne vijesti od pravih informacija?	10
2.1. Prvi korak: provjera veb adrese	11
2.2. Drugi korak: provjera autora	11
2.3. Treći korak: provjera citata u okviru članka	11
2.4. Četvrti korak: gramatičke ili slovne greške.....	12
2.5. Peti korak: vremenska odrednica teksta	12
2.6. Šesti korak: provjera vijesti na drugim veb sajtovima.....	12
2.7. Sedmi korak: kako si došao do vijesti?.....	12
3. Šta kad više ne možemo vjerovati ni sopstvenim očima i ušima?	13
3.1. Opasnost deepfake sadržaja.....	14
3.2. Pouka priče.....	15
4. Kako objasniti djeci šta su lažne vijesti?	16
4.1. Prvi korak: istraži fenomen.....	16
4.2. Drugi korak: Budi strpljiv.....	16
4.3. Treći korak: Uči sa djetetom kroz igru	17
4.4. Ne zaboravi da djeca uče i tako što te posmatraju.....	18
5. Studija slučaja: lažne vijesti u doba virusa korona.....	19
5.1. Samo neke od lažnih vijesti koje su nam svima dobro poznate	20
5.2. Šta možemo naučiti iz ovoga?	24
Sada kad smo sve zajedno prošli...	25
Kako smo došli na ideju da napravimo ovaj priručnik?	26

1. Šta su to lažne vijesti?

Jasno nam je da sve što se nalazi na internetu i što objave naši prijatelji na svojim društvenim mrežama ne mora biti i istinito i zato je vrijeme da se pozabavimo time šta su zapravo lažne vijesti.

U moru objava Facebook i Instagram prijatelja i stranica koje pratiš, ne sumnjamo da se svakog, ali baš svakog dana provuče makar jedan od "ŠOKANTNO" ili "Nećete vjerovati" naslova, uz obavezno "FOTO+VIDEO" na kraju. Takođe, sigurni smo i u to da ovako izgleda svakodnevica svih koji prate medije - ne samo digitalne, već i štampane i audio-vizuelne.

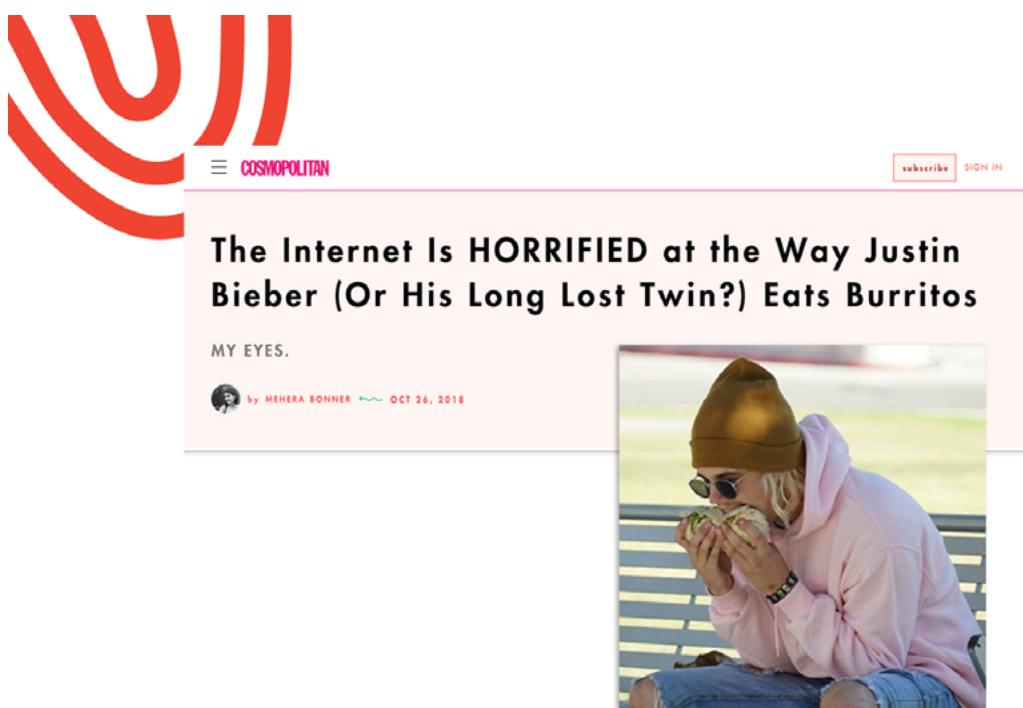
Ali, da se vratimo na temu - definiciju lažnih vijesti koja kaže da je riječ o formi vijesti koja se sastoji od **namjerno plasiranih dezinformacija ili teorija zavjere koje se šire preko tradicionalnih ili online medija**, a jedan od eksperata iz ove oblasti, Claire Wardle, ih je podijelila na [slijedeće kategorije](#):

Ako te ovakve podjele podsjećaju na školske dane i učenje podjela napamet, zbog čega se i dan danas naježiš na samu pomisao, u nastavku možeš naći primjere nekih od najpopularnijih lažnih vijesti i tako mnogo brže, lakše i bolje razumio pomenute kategorije.

1.1. Satira ili parodija

Ne znamo da li imаш dilemu u vezi sa tim da li se pica jede priborom ili rukama, da li je razlika između Coca-Cole u limenci i one u boćici "nebo i zemlja" i svakako da li je ispravno ribu jesti viljuškom i nožem, ali 100% smo ubijedeni u to da ćeš biti u šoku kada vidiš da Justin Bieber, popularni američki pjevač, jede burito kao da je kuvani kukuruz!

Izvor: [Cosmopolitan](#)

Bez brige, nećeš biti izuzetak, jer je ova fotografija iznenadila mnoge. BBC, The Independent i Vanity Fair samo su neki od medija koji su prenijeli ovu vijest koja je ubrzo nakon toga preplavila društvene mreže.

Ipak, brzo se otkrilo da je riječ o dobro isplaniranoj šali koja je realizovana uz pomoć [Instagram influensera](#) koji podsjeća na popularnog pjevača. Kopiranje stajlinga i frizure i nekoliko kadrova kasnije, fotografija je osvanula na Redditu. U stvari, bolje da ne otkrivamo sve detalje, kad već ultra zanimljiv kompletan proces možeš pogledati sam [ovdje](#).

Možda već prepostavljaš - ovakve stvari su uglavnom bezazlene i njihov cilj nije da se izazove šteta, ali ipak imaju potencijal da prevare one koji dođu u kontakt sa ovakvim sadržajem.

1.2. Lažna povezanost

Kako ti zvuče naslovi tipa: "Naša POZNATA PJEVAČICA ušla je u zgradu, a ono što je uslijedilo OSTAVIĆE VAS BEZ DAHA", praćene naslovnom fotografijom na kojoj se nalazi neka od ultra popularnih estradnih zvijezda? Poznato, naravno.

Znamo da znaš i to šta se dalje dešava - klikćeš na taj senzacionalistički naslov, a tamo ni traga, ni glasa od osobe sa fotografije, dok je tema teksta sve, samo ne ono što se navodi u naslovu. Jasno ti je da je došlo do lažne povezanosti, odnosno do toga da naslov i fotografija ne govore istim jezikom kao sadržaj koji trenutno čitaš.

1.3. Zavaravajući sadržaj

Ono što ćeš sada pročitati desilo se relativno skoro i obradovalo je veliki broj zaposlenih širom planete. U pitanju je vijest o tome kako finska vlada uvodi četvorodnevnu radnu nedjelju, koja se u roku od 12 sati proširila na sve četiri strane svijeta - širom Evrope, preko Indije i Amerike, pa sve do Australije. Pardon, lažna vijest.

Izvor: [Finnish Government \(Twitter\)](#)

Eto, to se dešava kada sa oduševljenjem govorиш o tome kako bi bilo sjajno skratiti radnu nedjelju i tako povećati produktivnost, a onda u roku od nekoliko mjeseci postaneš premijerka Finske i mediji to iskoriste za kreiranje vijesti o zvaničnoj inicijativi premijerke i planu vlade. Drugim riječima, informacije se nisu koristile kako treba, već su uobičljene tako da kreiraju vijest koja će naići na odobravanje većine.

1.4. Lažni kontekst

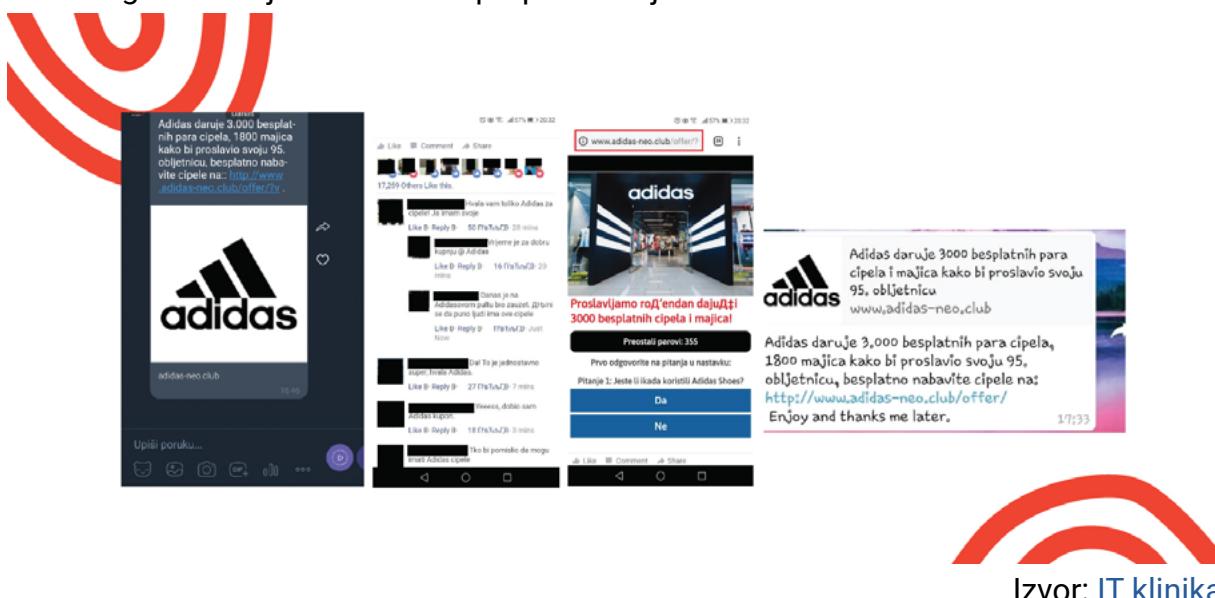
Zar bismo mogli da pričamo o lažnim vijestima, a da ne pomenemo predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, Donald Trump-a, i zamisao o građenju zida na granici sa Meksikom?

Svi koji su pratili priču, sjetiće se da je Tramp, kako bi potkrijepio ovu svoju ideju, 2016. godine u kampanji koristio video koji prikazuje imigrante koji prelaze meksičku granicu i ulaze u SAD. Prije nego što pređemo na stvar, ako spadaš u grupu ljudi koji su ispratili čitavu situaciju, reci nam da li ti je u jednom trenutku video o kojem pričamo djelovao već poznato?

Na opštu radost, mi smo tu da ti kažemo da je sve u redu i da o umišljanju nema govora, jer je ovaj [snimak](#) zapravo zabilježen u [Maroku](#), tokom pokušaja prelaska migranata u Melilju, autonomnu špansku enklavu na sjeveru Afrike, a [pravi video](#) je objavljen u italijanskim medijima u maju 2014. godine. Dakle, sadržaj je stvaran, ali je iskorišten tamo gdje mu definitivno nije mjesto.

1.5. Prevarantski sadržaj

Svi mi koji volimo Adidas obradovali bismo se kada bi nam neko rekao da, sve što je potrebno da uradimo kako bismo dobili jedan od 3.000 besplatnih pari patika ili jednu od 1.800 majica ovog brenda, jeste da kliknemo na jedan jedini link - i to je sve. Reći ćeš da zvuči previše dobro da bi bilo istinito, onda ćeš vidjeti da ih kompanija poklanja u čast svog rođendana i pomislićeš kako se je to baš lijep gest sa njihove strane, a mi ćemo ti reći da sve te nevjerojatne ponude koje dobijaš putem mejla ili društvenih mreža uglavnom i jesu samo to - potpuno nevjerojatne i nikako istinite.

[Situacija sa Adidasom](#) je samo jedan u moru primjera, a ova konkretna prevara se ponovila već nekoliko puta od 2017. godine, iako su sami predstavnici kompanije upozoravali da se radi o lažnoj vijesti.

1.6. Manipulisani sadržaj

Opet testiramo memoriju, pa nam reci da li ti sljedeće zvuči poznato: pitanja u vezi sa gorućom temom, "odgovori" ljudi koji su se u tom trenutku našli na mjestu gdje je novinarska ekipa snimala prilog, koji je kasnije plasiran u novinama ili na portalima, ali sa fotografijama potpuno drugih osoba?

Против насиља, не против мушкараца или жена

Др Пејшар Величковић*

Две трагедије у центрима за социјални рад у Београду овог лета указују на дубоке, тешке и непоправљиве слабости и некомпетентност целокупног система заштите породице у Србији. У јужу су, наравно, одмах спремно ускочиле агресивне фе-

Andreas Kaufmann (Schauspieler)

Andreas Kaufmann (* 13. Juni 1957 in Solingen) ist ein deutscher Schauspieler, Theaterregisseur sowie Autor von Drehbüchern, Theaterstücken und Kinderbüchern.
Kaufmann schloss seine Ausbildung an der Hochschule für Musik und Theater in Hannover als Schauspieler und Regisseur ab. Danach folgten Theaterinszenierungen. Bekannt wurde er 1999, als er in der ARD-Soap Marienhof den Hausmeister Jürgen Jungmann spielte. 2007 trat er in der Serie nochmals in der Nebenrolle eines Zirkusclowns auf, welcher seine Tochter sucht.

Filmografie (Auswahl) [Bearbeiten | Quelltext bearbeiten]

- 1999–2000: Marienhof Rolle: Jürgen Jungmann
- 2007: Marienhof Rolle: Bernhard „Benni“ Richter

© Politika/Wikipedia

Izvor: [Deutsche Welle](#)

Primjer teksta objavljenog u listu Politika u julu 2017. godine, govori nam šta se dešava kada se, uz tekst koji potpisuje stvarna ili izmišljena ličnost, priloži fotografija osobe koja zaista postoji, a koja je, ni manje, ni više, nego njemački glumac Andreas Kaufmann.

1.7. Izmišljeni sadržaj

Vraćamo se kratko na temu Donald Trump i još jedan primjer u vezi sa njegovom kampanjom iz 2016. godine, koja je imala za cilj da uruši povjerenje u protivničkog kandidata, a kreira pozitivno mišljenje o Donaldu Trump-u.

Niz potpuno lažnih vijesti, sa naslovima poput: *Papa Franjo šokira svijet – Podržao Donalda Trampa u trci za predsjednika ili Bil Clinton tokom intervjuja priznao da je ubica*, plasiran je na velikom broju veb sajtova, koje su održavali tinejdžeri iz makedonskog grada Veles, čiji je cilj bio kreiranje objava koje će donijeti veliki broj klikova, a samim tim i novca.

Total Facebook Engagements for Top 20 Election Stories

Izvor: [Buzz Feed News](#)

Kao što možemo uočiti u podacima koje je objavio [Buzz Feed News](#), najčitanije lažne vijesti su tokom posljednja tri mjeseca trajanja izborne kampanje imale veće angažovanje na Facebook-u u poređenju sa vijestima koje su plasirali mediji kao što su: Washington Post, New York Times, New York Post i CNN. Konkretno, u ovom periodu je 20 najbolje rangiranih članaka sa lažnim vijestima imalo gotovo 9 miliona reakcija, komentara i dijeljenja na Facebook-u, dok je 20 najuspješnijih priča objavljenih u međunarodnim medijima imalo manje od 7,5 miliona angažovanja na ovoj društvenoj mreži.

2. Kako odvojiti lažne vijesti od pravih informacija?

Sada znamo da su lažne vijesti odavno prestale da budu samo senzacionalistički naslovi kojima portali žele da prikupe veći broj posjeta, kao i to da se one najčešće plasiraju kako bi se oblikovalo mišljenje javnosti o nekoj situaciji, te da bi se uticalo na ponašanje ljudi, a sve u interesu strane koja ih posredno ili neposredno plasira.

Vjerujemo da je i teci činjenica da neko lažima pokušava da izvrši uticaj na nas u svoju korist u najmanju ruku jeziva i svakako problematična iz prostog razloga što jedna lažna vijest može dovesti u zabluđu hiljade i hiljade ljudi, stvoriti kolektivnu paniku i ugroziti zdravlje pojedinaca.

Sve ovo govori u prilog tome koliko je važno da na vrijeme naučimo da prepoznamo lažne vijesti i tako spriječimo nastanak štete. Situacija je ozbiljna, dakle nema mjesta praznoj priči, već samo konkretnim koracima zahvaljujući kojima ćeš u najkraćem mogućem roku biti u stanju da selektuješ vijesti po kriterijumu njihove istinitosti.

2.1. Prvi korak: provjera veb adrese

Ukoliko po prvi put vidiš sajt sa kojeg dolazi neka informacija, obavezno provjeri domen, odnosno veb destinaciju, sa koje je vijest došla. Postoje online portali koji su pouzdani i kojima se vjeruje, kao što su: [The New York Times](#), [The Guardian](#), [Harvard Business Review](#), [The Economist](#) i drugi.

Sa druge strane, postoje portali koji objavljaju isključivo satirične naslove, poput [Njuz.net](#) ili [The Onion](#) i cilj im nije prenošenje vijesti ili informacija, već isključivo šala na račun aktuelnih događaja.

Između ove dvije kategorije su oni portali koje možda vidiš prvi put, pa bi bilo dobro da se rasptaš o tome koliko se prate i koliko im se inače vjeruje. To možeš uraditi i tako što ćeš potražiti profile portala na društvenim mrežama. Ako dođeš do zaključka da i nisu baš toliko uticajni, te da ne uživaju veliko povjerenje stanovnika svoje države, imaš opravdan razlog za sumnju i preispitivanje.

2.2. Drugi korak: provjera autora

Izuzetno je važno da na sajtu koji plasira tekstove i vijesti postoji sekcija O nama, kako bi se čitaocima pružila informacija da li iza sajta stoji organizacija, institucija ili redakcija novinara. Primjetićeš da svaki članak na [www.digitalizuj.me](#) i [www.domain.me](#) na kraju govori i o autoru teksta. Osim što je cilj da kažemo da osoba koja piše zna o čemu piše i data tema je dio njene ekspertize, važno je da svaki čitalac zna i ko je odgovoran za ono što je rečeno. Ovo će mu uliti dodatno povjerenje, a autoru, koji će 10 puta sve provjeriti, prije nego klikne publish, dodatnu odgovornost.

2.3. Treći korak: provjera citata u okviru članka

Citati *Kako nam je rekao izvor blizak...* i *Iz Vlade je saopšteno...* imaju različitu težinu. Evo kako.

Tekstovi u kojima se citiraju "provjereni izvori" ili čak i nema izvora, već se samo saopštavaju navodne činjenice ili se pominju relevantni izvještaji, ali bez navođenja o kojim izvještajima se tačno radi nisu nešto čemu bi trebalo vjerovati. To ne znači da su sigurno u pitanju lažne vijesti, ali već tada možeš početi da sumnjaš i preispituješ činjenice.

2.4. Četvrti korak: gramatičke ili slovne greške

Ništa strašno, da se odmah razumijemo. "Pojedemo" slovo, napravimo razmak više ili manje, zamijenimo slovo u riječi i sve ovo se dešava apsolutno svima, čak i pored svega truda da greške ovog tipa svedemo na minimum. Jednostavno je nemoguće izbjegći ih, pogotovo kada su u pitanju portali koji svakog dana objave veliki broj vijesti.

Sa druge strane, ono što bi trebalo da aktivira alarm upozorenja kod čitalaca, jeste veliki broj takvih propusta, "ošišana" latinična slova, momenti poput niza upitnika i uzvičnika i naravno, CAPS LOCK koji najavljuju dramu tamo gdje joj nije mjesto.

2.5. Peti korak: vremenska odrednica teksta

Kreatori lažnog sadržaja, osim što se mogu pohvaliti fikcijom kao jačom stranom, pa i po nekoliko puta sahrane poznate ličnosti, jako su dobri i u iskopavanju antičkih ostataka starog sadržaja koji, ili više nije tačan, ili nema ama baš nikakve veze sa aktuelnom pričom. Naravno, sve to oni lijepo osvježe i daju mu novi kontekst bez naglašavanja kada se stvarno desilo, pa ako ne provjeriš cijelu priču, možeš biti u ozbiljnoj zamci.

2.6. Šesti korak: provjera vijesti na drugim veb sajtovima

Jednostavno je. U polju za pretragu na Google pretraživaču unesi ključne riječi korišćene u naslovu ili kratkom opisu vijesti i pogledaj da li je neki drugi sajt prenio vijest.

U svijetu lažnih vijesti ovo može biti problematično ukoliko vijest postane viralna, pa će objavi veliki broj portala. Sreća u nesreći je ta što će se savjesni novinari, koji su možda i sami izmanipulisani, pozvati uvijek na izvor, pa onda provjeri i taj izvor i prosudi da li bi informacija mogla biti tačna.

2.7. Sedmi korak: kako dolaziš do vijesti?

Ovo je posljednji korak koji te tjera da se vratiš na početak i sjetiš se kako si uopšte došao do informacije.

Ukoliko je put do nje započeo neobaveznim skrolovanjem društvenih mreža kada se odjednom pojavila sponzorisana objava čiji je naslov obećavao pravu dramu i uzbudljiv zaplet, ubrzo ćeš vidjeti da je sajt na koji si kliknuo zapravo clickbait.

Zaključak priče u jednoj rečenici bi mogao da glasi: **Nikad nemoj prestati da sumnjaš, uvijek razmišljaj kritički i preispituj pročitano.** Danas, kada se ne može vjerovati sopstvenim očima, to je jedino što nam ostaje.

3. Šta kad više ne možemo vjerovati ni sopstvenim očima i ušima?

Sada slijedi forma lažnih vijesti koja je poslastica mnogima, pa zato preporučujemo da pogledaš ovaj [video](#).

Kao što se da primjetiti, u fokusu videa je aplikacija [Impressions](#), odnosno samo jedan od dokaza koliko je lako kreirati lažni video. U ovom slučaju cilj je iskuljučivo zabava i razonoda, ali postoje i oni drugi, mračniji ciljevi ovog tipa sadržaja, poznatog pod nazivom *deepfake*.

Za deepfake definicija kaže da je u pitanju tehnologija zasnovana na vještačkoj inteligenciji pomoću koje se mijenja postojeći ili stvara potpuno novi, najčešće video, sadržaj koji ima za cilj da prikaže ono što se NIJE zaista desilo. Za one koje definicije ne pamte, možemo slobodno reći kako su svih sedam kategorija lažnih vijesti o kojima smo na početku pričali, ništa u poređenju sa deepfake sadržajem.

Ovim nikako ne želimo da potcijenimo moć lažnih vijesti, ali zamisli samo da se pred tobom nalazi članak u kojem je parafrazirana ili citirana tvoja omiljena javna ličnost, a odmah pored njega druga objava u kojoj je prikazan video govora iste te ličnosti. Mislim da svi znamo odgovor na pitanje šta će ti od ovo dvoje biti vjerodostojnije. Uz to, čak i onda kada znamo da je sadržaj lažan, ponekad on bude toliko upečatljiv da nam ostane u sjećanju kao vijest, a kako vrijeme prolazi, više i nismo toliko sigurni da li se pokazalo da je ono što smo vidjeli istinito ili izmišljeno.

Upravo u tome i leži opasnost, jer, otkako se 2017. godine popularizovao deepfake video sadržaj, tehnologija je toliko napredovala da je ponekad teško razlikovati stvarno

od nestvarnog, a toliko je dostupna da veliki broj ljudi može napraviti sadržaj ovog tipa uz pomoć softvera koji je dostupan za besplatno preuzimanje, baš kao što je i objašnjeno u [ovom videu](#).

Dakle, riječ je o softveru koji “izučava” govor tijela određene osobe, prije svega njenu **facijalnu ekspresiju**, što mu pomaže da kreira deepfake video sadržaj. Ako bismo te sada pitali da li je moguće kreirati deepfake video uz pomoć samo jedne statične fotografije, vjerovatno bi tvoj odgovor bio negativan, baš kao što smo i mi smatrali, sve do konsultacije sa Google-om koji nas je razuvjero.

U [istraživanju](#) koje je objavio Samsung AI centar iz Moskve, zajedno sa Skolkovo institutom za nauku i tehnologiju, objašnjeno je kako je ovo moguće i to na primjeru Mona Lize, pa ako ti je uvijek bila misterija to šta se krije iza njenog zagonetnog osmijeha, možda to sada možeš naslutiti na osnovu njene [mimike i pokreta](#), a sličan tretman dobili su i Vermerova slika Djevojka sa bisernom mindušom i Ajnštajn.

Ipak, ono što nas je oborilo s nogu je “oživljavanje” Salvadora Dalija za potrebe muzeja na Floridi. Da ne bude zabune, poštujemo kustose muzeja i njihov rad, kao i svo znanje i otkrića koja su dostupna putem velikog broja enciklopedija, ali sigurno ništa nije ni blizu iskustvu da o nekome učiš od osobe koja ga zaista najbolje poznaje: nje same. Još kada na kraju dobiješ i selfi kao trajnu uspomenu na ovo veličanstveno iskustvo, pa sreći stvarno nema kraja.

Dok [ovo](#) gledamo, ne možemo da ne poželimo da se teleportujemo u muzej i uživo vidimo proizvod koji je nastao nakon istraživanja i analize stvarnih Dalijevih video materijala, izučavanja njegovih pokreta do najsitnijih detalja od strane sistema, da bi se došlo do 125 interaktivnih videa u kojima glavni akter nije neko ko glumi umjetnika, već zaista njegova predstava.

3.1. Opasnost deepfake sadržaja

Sve ovo su bile zanimljive strane deepfake videa, ali, ukoliko se ova tehnologija koristi u druge svrhe, poput prvoitne, gdje su se lica poznatih koristila za videe pornografskog sadržaja, ona ne samo što mogu diskreditovati konkretne ličnosti i ukaljati njihov ugled, već mogu negativno uticati i na nas koji ih gledamo.

U situaciji kada gledamo video koji je u skladu sa našim stavovima i uvjerenjima, a naročito ako je u pitanju govor osobe u koju imamo povjerenja, velika je mogućnost da povjerujemo u to što se govori, čak i onda kada postoji upozorenje da se možda radi o lažnom, izmontiranom sadržaju. Zamisli samo situaciju u kojoj pristalice nekog lidera gledaju i slušaju njegov govor u kojem on poziva na mržnju i sukobe prema suprotnoj strani. Naravno da ova situacija nije za šalu, a dok se pristalice uvjere da je u pitanju lažni video, može proći određeno vrijeme tokom kojeg se mogu desiti događaji kojih vjerovatno ne bi bilo bez istog tog deepfake videa.

Možda ti je [jedan od najpolaznijih primjera deepfake videa](#) već poznat, jer su u pitanju video snimci koji su bili toliko puta dijeljeni na Facebook-u. Riječ je o nerazgovjetnim govorima Nancy Pelosi, predsjednice Predstavničkog doma američkog Kongresa, koji su izazvali polemiku u vezi sa tim da li je bila pijana tokom istih.

Vidjeli smo koliko je lako postići ovaj efekat - samo malo usporimo brzinu kojom se riječi izgovaraju, objavimo i postaje viralno preko noći. Važna stvar je i ono što često mogu čuti oni koji su poslom veznai ili su samo prisutni na društvenim mrežama, a to je ta da ovdje najbolje prolazi upravo video sadržaj. Tako to izgleda kada se sve kockice poklope u korist *deepfake-a*.

3.2. Pouka priče

Sumnja nije baš najbolja stvar u većini slučajeva, ali ovdje je, ruku pod ruku sa konstantnim preispitivanjem onoga što gledamo i slušamo, itekako dobrodošla. Ne kažemo da se treba opterećivati oko svakog videa i na razmišljanje o njemu trošiti čitavu vječnost, ali doza opreza je svakako poželjna.

Naravno, ovo ne važi za video snimke kojima je svrha isključivo zabava, poput onih koji se mogu naći na [Ctrl Shift Face](#) YouTube kanalu. Dok gledamo [ovaj video](#), možemo vidjeti koliko tehnologija napreduje i koliko se obraća pažnja na detalje, što posao razdvajanja stvarnog od nestvarnog čini još težim.

Da skratimo priču - ako među vama ima ljubitelja serija, [The Capture](#) se ne propušta, a zaključak priče o *deepfake* sadržaju ovog puta prepuštamo nekom drugom - pogledaj [ovde](#) kome.

4. Kako objasniti djeci šta sulažne vijesti?

Znaš li da [u Finskoj djeca od malih nogu uče o lažnim vijestima](#)? Koliko ozbiljno pristupaju ovom problemu, najbolje govori činjenica da ga djeca izučavaju već od osnovne škole, a jedna od posebno zanimljivih ideja je ta što se o lažnim vijestima sa djecom razgovara uz pomoć basne u kojoj je lukava lisica ta koja uvijek nađe način da slatkorječivo nadmudri ostale životinje.

Ako si roditelj djeteta koje plovi morima interneta i želiš da ga zaštitiš od svega nepoželjnog što ovdje može naći, prije ili kasnije će na red doći i lažne vijesti. Sigurno se pitaš na koji način je to najbolje učiniti, a zatim pripremaš odgovore na svako od milion potencijalnih pitanja svog djeteta.

Prije nego što se baciš na posao, preporučujemo ti da pročitaš i sljedeće male tajne velikih majstora kada su lažne vijesti u pitanju. :)

4.1. Prvi korak: istraži fenomen

Ovo je prvi i osnovni korak bez kojeg je pomisao da ćeš moći da preneseš znanje djetetu nezamisliva. Uostalom, sjećaš se koliko je u školi bilo važno da svakoj temi pristupiš temeljno i sa razumijevanjem, kako bi bilo moguće odgovoriti na sva postavljena pitanja, zar ne?

Upravo to je potrebno da uradiš i sada. Ovaj vodič će ti vjerovatno biti dovoljan, a u slučaju da te tema posebno zainteresuje, malo dodatnog istraživanja neće škoditi, naprotiv.

4.2. Drugi korak: Budi strpljiv

Strpljenje je nešto što će ti sigurno trebati kada kreneš u misiju objašnjavanja djetetu zbog čega nije dovoljno da pročita samo naslov neke vijesti, već čitav tekst, a zatim i da obrati pažnju na to da li URL (pripremi se i na niz pitanja poput: A šta je URL?, Od čega

je to skraćenica? Ko je izmislio URL? i sl) [završava neobično, poput com.co.](#)

Kako bi komunikacija bila što više dvosmjerna, a dijete što više angažovano, s vremena na vrijeme zajedno pogledajte šta sve ima na internetu i diskutujte na temu tačnosti informacija koje nalazite. [Media Smarts](#) vam može biti zanimljiva internet destinacija, jer ovdje ne samo da možete ocjenjivati vijesti koje drugi dijele kao tačne ili lažne, već možete dobiti i konkretne savjete korisne za sva buduća rasuđivanja. Posle nekog vremena se možete prebaciti na [Mind Over Media](#) i istraživati neke druge primjere, ali i dijeliti sa drugima one na koje ste vi naišli.

A ako volite Anđelinu Džoli, svidjeće vam se i to što se ona, zajedno sa BBC-jem, bori protiv širenja lažnih vijesti u serijalu [BBC My World](#), namijenjenom djeci starijoj od 13 godina. Na ovaj način djeca uče kako nastaju novinarske priče, ali i to koliko je važno da stavove o važnim pitanjima donose isključivo na osnovu činjenica i kredibilnih informacija, umjesto da se oslanjamaju na one izvore koji nisu provjereni.

4.3. Treći korak: Uči sa djetetom kroz igru

Reci svom djetetu da obično kokošje jaje može da se stiska do mile volje, a da se ne polomi. Ako pomisli da pokušavaš da ga nadmudriš i naljuti se, ne brini. Razuvjerićeš ga nakon 2 dana, koliko će ti biti potrebno da izvedeš [eksperiment](#). Ovo će ti biti od posebne koristi ukoliko pomisliš da je stvorena paranoja kod djeteta, te ćeš ga na zanimljiv način uvjeriti da nema potrebe da u startu sumnja i odbacuje apsolutno sve vijesti, već da je dovoljno da informacije konstantno preispituje i provjerava.

Dio vaše rutine posle npr. nedeljnog ručka može biti zajedničko igranje sljedeće igrice. U pitanju je National Geographic Kids, odnosno [Real or Fake](#) serijal u kojem se od djece zaustavljene u prolazu traži da odgovore koja od predstavljenih tvrdnji je netačna, kako bi ostvarili šansu da osvoje vrijednu nagradu.

Dogovori se sa svojim djetetom da se i vi oprobate u igri tako što ćete svi saslušati sve tvrdnje, pauzirati video, a zatim odvojiti određeno vrijeme da svako za sebe istraži istinitost pojedinih tvrdnji uz pomoć interneta. Nakon toga ponovo pokrenite video, a onog koga na kraju emisije ima najviše tačnih odgovora, proglašite pobjednikom.

4.4. Ne zaboravi da djeca uče i tako što te posmatraju

U najranijem djetinjstvu djeca uče po modelu, a njihov model si ti. Kao sunđeri upijaju šta radiš, čitaš, govoriš, kako se ponašaš, o čemu i na koji način razgovaraš sa drugima. Samim tim, ako puno govoriš o nekoj određenoj temi, i tvoje dijete će o njoj razmišljati češće nego inače, a ako nakon toga, dođe u kontakt sa lažnom viješću na tu temu, postoji mogućnost da će nesvesno oblikovati pogrešno mišljenje po tom konkretnom pitanju.

Kada malo odrastu i postanu dio svijeta društvenih mreža, obraćaće pažnju i na to koje vijesti i informacije ti dijeliš na svojim profilima. Zato, *triput mjeri, jednom dijeli sa drugima*. Sve to je za tvoje, dobro tvog djeteta, ali i onih koji mogu vidjeti vijest i nakon toga se osjetiti uznenireno ili preplašeno, a sigurni smo da je to ono što nikako ne želiš.

5. Studija slučaja: lažne vijesti u doba virusa korona

Na pojavu virusa korona značajan broj ljudi reagovao je prilično ležerno, smatrajući da je u pitanju nešto što će prestati mnogo brže nego što se pojавilo. Kako je vrijeme odmicalo, a vijesti o virusu korona postale nešto sa čime uveče legnemo i ujutru se budimo, uslijedilo je i mijenjanje mišljenja kao na vrtešci: u jednom trenutku je vladala panika, da bi već u sljedećem glas optimiste, koji govori kako će sve biti u redu, bio za ton jači.

Jedno je sigurno: virus korona je svima nama promijenio živote na jedan period. Dok smo boravili kući, više vremena smo provodili u kontaktu sa vijestima, a u moru tačnih i ovog puta se pojavio ogroman broj onih koje su plod nečije mašte koji je prijetio da nanese štetu ljudima širom svijeta.

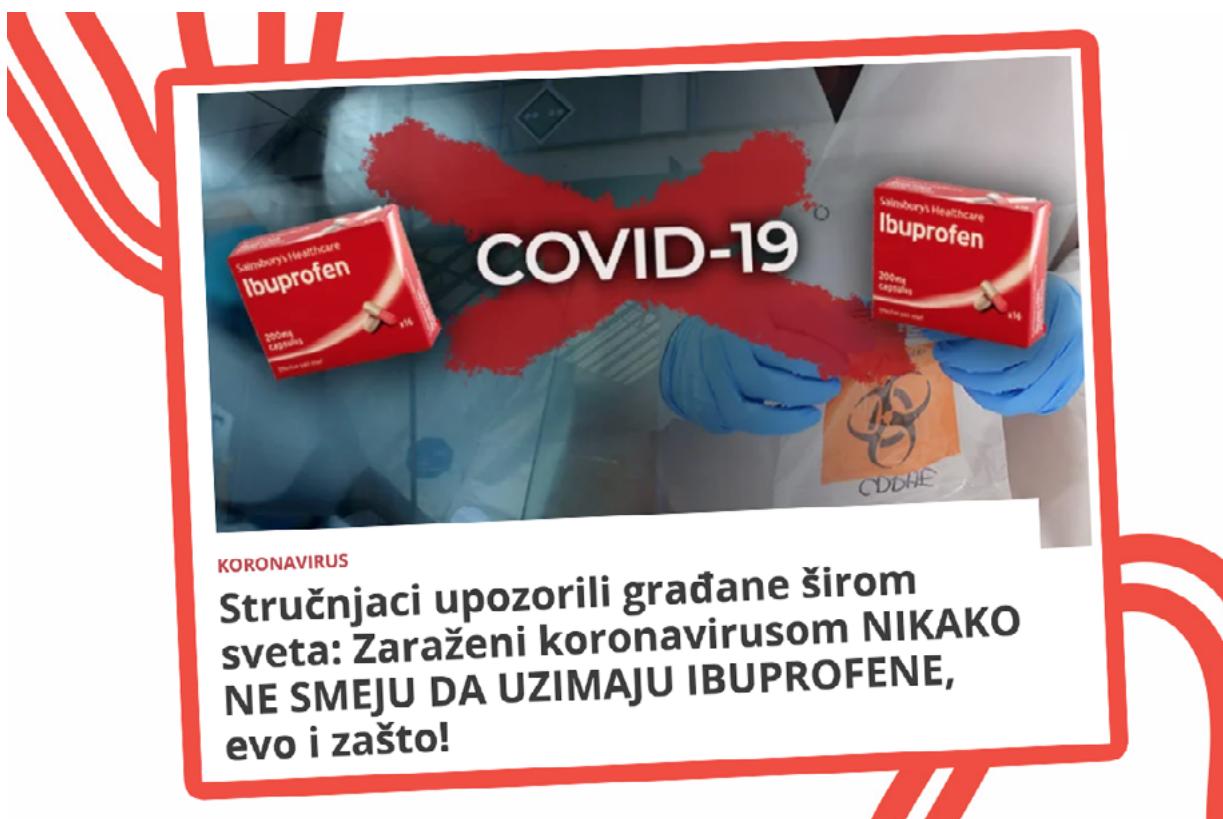
Kada kreneš da čitaš sve o gorućoj temi u svijetu, poput ove, osim što ćeš izgubiti mnogo vremena, a potencijalno i živaca, sustret sa gomilom lažnih vijesti je garantovan. Tu su i neki od senzacionalističkih naslova koji ti na prvi pogled djeluju smiješno i nestvarno, ali ne možeš da odoliš, a da ne vidiš šta se krije iza krupnih, boldovanih slova koja kažu: *MOŽDA STE PRELEŽALI KORONAVIRUS, A NISTE NI ZNALI! Ovo su 8 jasnih simptoma da ste bili inficirani.*

Međutim, tu su i one druge vijesti koje nas, ako su u skladu sa našim uvjerenjima, mogu dovesti u opasnost, a tada čak ni upozorenje da se možda radi o dezinformaciji ne mora biti dovoljno da spriječi nastalu štetu. Konkretno, lažne vijesti na temu virusa korona mogu narušiti povjerenje u zvanične institucije, ljekare, farmaceute ili kreirati lažni osjećaj sigurnosti u vezi sa djelotvornošću "prirodnih" ljekova i time nas dovesti u veliku opasnost.

Da, mislimo upravo na naslove članaka koji kažu da su bijeli luk, pileća supa i limun sveto trojstvo u borbi protiv ovog virusa, ali i na one poruke tipa: *Moj komšija ima druga čija žena radi u Kliničkom centru i kaže da kod nas već postoje pozitivni slučajevi, ali da to će objaviti tek u četvrtak*, koje su u jednom momentu došle do nas, ne samo preko početne strane Facebook-a ili komentara ispod tekstova na portalima, već i putem SMS-a, Vibera i Messenger-a.

5.1. Samo neke od lažnih vijesti koje su nam svima dobro poznate

Prva od njih je ta da su eksperti sa Medicinskog Univerziteta u Beču navodno utvrdili da ibuprofen pojačava simptome virusa korona, zbog čega "preporučuju" uzimanje paracetamola. Ova vijest se brzo proširila putem tekstualnih i glasovnih poruka, sve dok nije stigao demant Univerziteta, a nakon toga i Svjetske zdravstvene organizacije.

Izvor: [Pink](#)

U moru "korisnih savjeta" koji su u jednom trenutku preplavili internet i bili podijeljeni bezbroj puta našla su se i ova dva:

(VIDEO) KUĆNI TEST OD 10 SEKUNDI! Uradite ovo svakog jutra i otkrijte da li IMATE INFEKCIJU

Tajvanski stručnjaci predlažu da sami obavite jednostavnu kontrolu svakog jutra i otkrijete da li imate simptome obične prehlade ili ste eventualno zaraženi koronavirusom

- Duboko udahnite i zadržite dah više od 10 sekundi. Ako to možete da uradite bez kašljana, gušenja ili lošeg osećaja, nemate fibrozu u plućima, što je osnovni pokazatelj da nema infekcije.

Svi bi trebalo da budemo sigurni da su nam usta i grla stalno vlažna. **NIKAD** suva! Popijte malo vode svakih 15 minuta. **ZAŠTO?**

Čak i ako virus uđe u usta, pitka voda ili druga tečnost će ga preneti kroz jednjak do stomaka. Tamo će stomačne kiseline ubiti virus. Ako ne pijete dovoljno vode redovno, virus može ući u dušnik i dalje u pluća.

Izvor: [Informer](#)

Znajući u kojoj mjeri ovo može dovesti ljudi u zabludu i biti opasno po sve nas, ubrzo su se oglasili brojni medicinski stručnjaci, ističući kako se ovom vrstom "testa" ne može zaista utvrditi da li neko ima virus ili ne, kao i Univerzitet Stanford putem svog [zvaničnog Twitter naloga](#), kojem su se ove tvrdnje i pripisivale. Kako su ubrzo naišle na veliku slavu i dijelile se putem društvenih mreža i mejlova, oglasila se i Svjetska zdravstvena organizacija, koja je za oba "savjeta" istakla da su daleko od istine.

Koliko primjenjivanje ovih i sličnih "savjeta" može biti opasno, svjedoče dva slučaja opisana u članku [South China Morning Post](#). Jedan je o ženi koja je na internetu čitala o tome kako bijeli luk pomaže u borbi protiv ovog virusa, zbog čega pojela količinu dovoljnu da dobije upalu grla, što joj je onemogućilo funkciju govora i zbog čega je morala da bude hospitalizovana. Drugi je o ženi koja je na odjeću koju je nosila stavila toliko alkohola da je, nakon što je otišla u kuhinju da provjeri jelo koje je pripremala, doživjela nesreću u kojoj je zadobila opekatine po licu i rukama.

Zamisli sada šta se može desiti nekome ko posluša lažnu tvrdnju koja kaže da se ispijanjem izbjeljivača može pobijediti virus. Zabrinutost u vezi sa tim koliku štetu ovo može nanijeti ljudima, ali i brigu po pitanju toga da iza pojedinih lažnih vijesti stoje oni koji od toga žele da profitiraju, izrazila je i Ursula von der Leyen, predsjednica Evropske komisije, u svojoj [video poruci](#).

Tu su i lažne poruke koje se pripisuju UNICEF-u, u kojima se, između ostalog, tvrdi da izbjegavanje sladoleda i druge hladne hrane može pomoći u sprečavanju nastanka

virusa korona. Formulu za prepoznavanje lažnih vijesti metodom korak po korak otkrili smo ti ranije, a evo kako bi ona glasila u ovom slučaju.

Prvo, otvorimo zvanične kanale komunikacije UNICEF-a (veb sajt i naloge na društvenim mrežama). Zatim dobro pogledamo da li je tu objavljeno nešto nalik vijesti koju smo pročitali. U ovom slučaju vidjećemo da ovakve vijesti nema, a ako je prošlo dovoljno vremena od prvog pojавljivanja "savjeta" u medijima, vjerovatno će na zvaničnim kanalima komunikacije date organizacije biti objavljen i zvanični demant - baš kao što je uradio [UNICEF](#).

Vrijeme je i za našeg ubjedljivog favorita. Pogledaj samo ovu fotografiju i prateći tekst:

Izvor: [AFP Fact Check](#)

Ovo se dešava onda kada se pozajmi fotografija nastala 2016. godine u Johanesburgu tokom snimanja filma, a zatim se poigra na sajtu www.breakyourownnews.com i sve ubrzo postane viralno.

Kad već govorim o životinjama, ne možemo a da ne pomenemo podjednako viralne objave na društvenim mrežama u kojima je bilo riječi o povratku labudova i delfina u kanale Venecije i grupi od 14 slonova koji su posjetu jednom od kineskih sela iskoristili za degustaciju kukuruznog vina.

While humans carry out social distancing, a group of 14 elephants broke into a village in Yunan province, looking for corn and other food. They ended up drinking 30kg of corn wine and got so drunk that they fell asleep in a nearby tea garden. 😂

Here's an unexpected side effect of the pandemic - the water's flowing through the canals of Venice is clear for the first time in forever. The fish are visible, the swans returned.

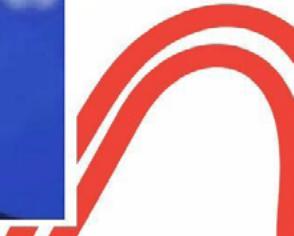
Izvor: [National Geographic](#)

Ovdje možeš saznati šta se stvarno desilo, ali skratićemo ti posao i reći da su labudovi fotografisani u kanalima na ostrvu Burano, delfini u luci u Sardiniji, a da slonovi sa fotografije i oni koji su zapravo bili u selu nisu ni nalik jedni drugima i da, naravno, nema govor o ispijanju ogromnih količina vina.

Sa tobom dijelimo još ovu vijest sa fotografijom uplakanog premijera Italije.

Eddie G. Gladings Sr.
Italian prime minister cry as he tell the press, we are overwhelmed with the coronavirus. We have done everything humanly possible, but no way out. Our only hope is the sky, God almighty please have mercy on us.

Izvor: [AFP Fact Check](#)

Fotografija je objavljena 22. marta 2020. godine na Facebook-u i u rekordnom roku je podijeljena više od 6100 puta. Ipak, ubrzo je otkriveno da je riječ o lažnoj vijesti. Naime, na fotografiji se ne nalazi premijer Italije, već predsjednik Brazila, a ovaj momenat je zabilježen prošle godine tokom njegovog govora povodom Dana zahvalnosti.

5.2. Šta možemo naučiti iz ovoga?

Važno je da se pridržavaš preporuka o kojima smo pisali, a kada je virus korona u pitanju ili tema nalik ovoj, možda najbitnija od njih je ta da obratiš pažnju na izvor iz kojeg dolaze informacije. Jednostavno je: baš kao što svi ne možemo biti eksperti na svim poljima, tako ni sve institucije i mediji ne mogu biti relevantan izvor informisanja za sve oblasti.

Kada je riječ o virusu korona, isključivo se prate informacije koje dolaze od strane [Svjetske zdravstvene organizacije](#), koja je [razriješila i brojne mitove na ovu temu](#), [Instituta za javno zdravlje Crne Gore](#) i [zvaničnog sajta](#) Vlade Crne Gore i Nacionalnog koordinacionog tijela za zarazne bolesti Crne Gore.

Naravno, preispitivanje svega što čujemo i pročitamo, a ovdje ne mislimo samo na novinske članke, već i na tekstualne poruke koje dobijamo, je obavezno. Kao i uvijek, pa tako i u ovoj situaciji, zlatno pravilo glasi da informacije koje nisu provjereno tačne i iza kojih ne možemo da stojimo ne dijelimo dalje i tako ne budemo neko ko će širiti vijesti iz nepouzdanih izvora koje mogu izazvati paniku i druge loše posljedice onima do kojih dođu.

Zato, kada ti opet stigne poruka u kojoj ti neko otkriva veliku tajnu koju će relevantne institucije uskoro objaviti, samo da se oslobole straha, a uz to tekst začine dobrim, starim manipulativnim frazama poput: 99,9% tačno, provjereno ili iz pouzdanih izvora i na kraju te zamole da proslijediš onima do kojih ti je stalo, samo se nasmij i istu izbriši.

Sada kad smo sve zajedno prošli...

Važno je da ne pomisliš da je učenju i praćenju noviteta na ovom polju došao kraj. Vidjeli smo koliko brzo su se razvile i usavršile sve nove tehnike i vrlo je realno pomisliti da se u trenutku dok ovo čitaš rađa neka nova, spremna da zavlada internetom i svijetom informacija.

Svakako da ovo ne znači da treba da budemo opsjednuti po pitanju istinitosti vijesti koje svakog dana čitamo ili vjerodostojnosti multimedijalnih materijala sa kojima dolazimo u kontakt i više puta dnevno. Preispitivanje je poželjno, a sjeti se i da, ako ispratiš svega nekoliko koraka, kao pravi detektiv uvijek možeš utvrditi tačnost gotovo svake informacije plasirane online ili offline.

Kao i uvijek, na nas možeš računati kada je u pitanju dijeljenje novih znanja iz digitalnog svijeta, a ako nam zatražiš da zajedno radimo na otkrivanju istinitosti neke vijesti, teško da ćemo te odbiti.

Do nekog novog druženja, šaljemo ti detektivski pozdrav!

Autorka: Sanja Mračević

Urednica: Jovana Biga

Dizajner: Goran Jokanović

Kako smo došli na ideju da napravimo ovaj priručnik?

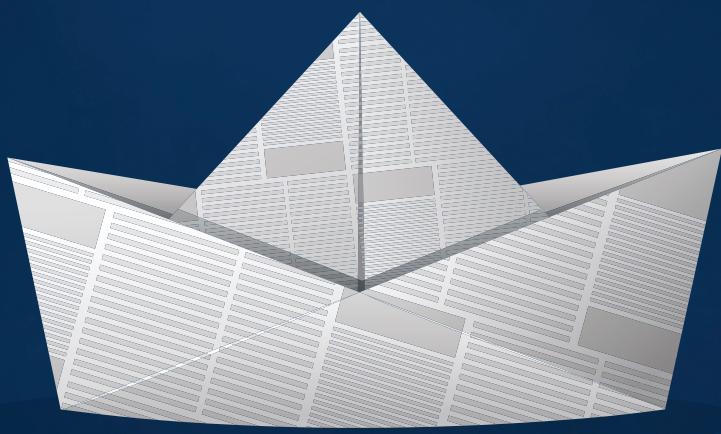
Iznenadna situacija nastala usled pandemije virusa korona navela nas je na ponovno razmišljanje o važnosti medijske pismenosti, prije svega o lažnim vijestima - vrsti sadržaja sa kojom imamo kontakt skoro svakog dana i protiv koje se bori čitava planeta.

Svi smo bili svjedoci kreiranja i plasiranja lažnih vijesti čija je tema bio virus korona. Na svojoj koži smo osjetili to kako se svakodnevica može promjeniti preko noći i zapazili kako svako od nas nikada nije više pratilo vijesti nego tokom ove situacije. Želeći da damo svoj doprinos i pomognemo ljudima da u moru dezinformacija pronađu samo one validne, rodila se ideja za pokretanjem serijala Medijska pismenost na Digitalizuj. Me blogu i kreiranjem ovog priručnika. S obzirom na to da je edukacija značajan dio Digitalizuj.Me aktivnosti, nismo morali puno da razmišljamo o tome ko će nam biti partner u tome.

Mislili smo i o našim najmlađima i tome šta bi djeci bilo korisno i zabavno da rade u svojim domovima i zbog toga kreirali [Scratch priručnik](#) uz pomoć kojeg će svako dijete moći da napravi svoju igru. Priručnik, kao i broj korisnih materijala iz STEM oblasti, se može naći na www.stemedukacija.me, portalu koji smo pokrenuli 2019. godine.

Nadamo se da ste vi i svi oni koje volite dobro, a dok se čitava situacija polako smiruje i dovodi u (novu) normalu, ne zaboravite savjete o kojima smo vam pisali, jer lažnih vijesti je uvijek bilo i, po svemu sudeći, biće ih još dugo. Zato, zaštite sebe i druge i na ovom polju - vidjeli ste koliko je i to važno. :)

Lažne vijesti
sve što te oduvijek zanimalo o
ovom fenomenu

DIGITALIZUJ.ME

